

مقاله پژوهشی
اصل
Original
Article

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز

امید آهنچی^۱، حامد منوچهری کوشا^۲

چکیده

هدف: پژوهش حاضر با هدف دستیابی به فهرستی از شایستگی‌های لازم برای ساختن یک زندگی توحیدی در شرایط دنیای امروز، که از منظر فردی و اجتماعی رضایت‌بخش و اثرگذار باشد، انجام شد. **روش:** این پژوهش به روش آمیخته اکتشافی از طریق «مطالعه کتابخانه‌ای نظام‌مند» و استفاده از روش «دلفی اصلاح‌شده» و مصاحبه با جمعی از صاحب‌نظران حوزه‌های علوم دینی، علوم تربیتی و روان‌شناسی اسلامی انجام شده است. چارچوب نظری پژوهش با محوریت «اصل توحید» سامان گرفته و برای تفصیل آن از نظریه «حی متآله» آیت‌الله جوادی آملی و نظریه «حیات معقول» علامه جعفری بهره برده شده است. در این پژوهش، ۴۸ عنوان شایستگی در سه بخش «دانشی»، «اخلاقی» و «مهارتی» به دست آمد. **یافته‌ها:** بر اساس یافته‌های این پژوهش، انسان امروزی در مسیر ساخت زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار، نیازمند کسب شایستگی‌های بسیار متنوعی است که این موضوع به نوبه خود نمایانگر حقیقت جامع و ذوابعاد انسان و زندگی انسانی است. **نتیجه‌گیری:** نتایج این پژوهش می‌تواند در زمینه تدوین یک برنامه آموزشی-تربیتی جامع‌نگر، کاربردی و متکی بر مبانی عمیق دینی، یاری‌گر بسیاری از نهادها و مؤسسات کوچک و بزرگی باشد که به نحوی با امر خطیر تربیت نسل جدید سر و کار دارند.

واژگان کلیدی: زندگی توحیدی، حی متآله، حیات معقول، مدل شایستگی، اقتضائات زمان.

♦ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۳۰

۱. دانشیار مرکز معارف اسلامی و علوم انسانی، دانشگاه صنعتی شریف. (نویسنده مسئول). ahanchi@sharif.ir

۲. پژوهشگر پسادکتری، پژوهشکده مطالعات بنیادین علم و فناوری، دانشگاه شهید بهشتی.

Hamed.mank@gmail.com

الف) مقدمه

زندگی چیست؟ چگونه باید زیست؟ چه هدف و معنایی برای زندگی وجود دارد؟ زندگی خوب چه مؤلفه‌هایی دارد؟ این قبیل پرسشها همواره از مهم‌ترین و عمیق‌ترین و در عین حال کاربردی‌ترین پرسشهای بشریت بوده‌اند و تقریباً تمامی اندیشمندان بزرگ، از دوران باستان تا به امروز بدانها پرداخته‌اند. شاید یکی از نمادین‌ترین جلوه‌های این جستجوی اصیل انسانی، در جریان محاکمه سقراط رخ نموده باشد؛ آنجا که او گفت: «زندگی نیازموده، ارزش زیستن ندارد» (پلاتو، ۱۹۹۷: ۳۳). قبل و پس از او نیز اندیشمندان بسیاری دربارهٔ ویژگی‌های یک زندگی خوب سخن گفته‌اند؛ برخی بر فضیلت و پرهیزکاری تأکید کرده‌اند، برخی بر اعتدال یا پیروی از عقل و جستجوی حقیقت؛ گروهی دیگر اصل اساسی یک زندگی خوب را در لذت بردن حداکثری دانسته و گروهی نیز آن را در عدالت یا آزادی فردی و اجتماعی جستجو کرده‌اند.

در این میان، ادیان نیز به پرسش از «ماهیت زندگی» و «چگونه زیستن» پاسخ داده‌اند. پیامبران الهی به سبب اتصال به منبع وحی و همچنین تعلیم خدای یگانه و عالم مطلق که خالق جهان، انسان و زندگی اوست، اصیل‌ترین و کامل‌ترین پاسخها را در اختیار بشر قرار داده‌اند؛ در حالی که فلاسفه و متفکرین بشری به اقتضای زمان و مکانی که در آن می‌زیسته‌اند، متأثر از شرایط، تجربیات و آموخته‌ها و به قدر وسع عقلی خود پاسخهایی داده‌اند که طبیعتاً خالی از نقص یا خطا نیست. بنابر این، یگانه طریق دستیابی به پاسخی جامع، حقیقی و قابل اطمینان برای پرسشهای مذکور، تمسک به دین الهی است. البته در مسیر شناخت دینی، عقل نیز جایگاهی اساسی دارد؛ زیرا نه تنها عهده‌دار اثبات اصول اولی دین، مانند وجود خدای یگانه و ضرورت ارسال پیامبران است، بلکه در کنار نقل (آیات و روایات) می‌تواند محتوای دین را نیز برای ما آشکار سازد و معرفت عمیق و دقیق دینی را برای ما به همراه آورد. در واقع؛ عقل نه تنها مفتاح و کلید ورود به ساحت دین است، بلکه مصباح و چراغی است که بر محتوای آن روشنایی می‌افکند. (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۵۲-۵۰)

همان‌طور که در آیه ۱۰۸ سوره انبیا بدان اشاره شده است، اساسی‌ترین اصل دین خاتم، «توحید» است و سایر معارف و دستورات دین بر مدار آن می‌گردد. طبق بیان علامه طباطبایی در تفسیر این آیه، چیزی بر پیامبر اسلام (ص) وحی نشده است، مگر توحید و معارف دیگری که متفرع بر توحید است؛ چه معارف عقیدتی و چه معارف اخلاقی و چه دستورات عملی.

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ♦ ۳۳

به عبارت دیگر؛ هر آنچه به ایشان وحی می‌شود، همه از فروعات توحید است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۴۶۷). بنابر این، دستوری که اسلام برای زندگی بشر در اختیار او گذاشته است، دستور به یک زندگی توحیدی است که اصل توحید در تمامی شئون و جنبه‌های آن سریان دارد.

۱. بیان مسئله

آنچه دربارهٔ دین توحیدی و نقش آن در سامان‌بخشی زندگی انسان گفته شد، بیان اجمالی موضوع بود. اما اگر شخصی بخواهد به سمت زندگی توحیدی حرکت کند یا یک مربی (اعم از والدین، معلم و استاد، مسئول امور فرهنگی و تربیتی و...) بخواهد در تربیت نسل جدید، به آنها برای ساختن یک زندگی توحیدی کمک کند، نیاز دارد به صورت روشن و تفصیلی بداند دقیقاً چه مؤلفه‌ها و شایستگی‌هایی باید در شخصی محقق شود تا بتواند زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار داشته باشد.

از منظر قرآن کریم، بشر دارای یک سری نیازهای اصیل و اقتضاهای فطری است که در طول زمان و در جغرافیاهای متفاوت، تغییر و تبدلی ندارند و بر این اساس، تعالیم و دستورات اصلی دین هم در زمانها و مکانهای متفاوت ثابت و لایتغیر است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۶: ۲۶۹-۲۶۷). با این حال، نیازهای انسان منحصر در این موارد عمومی و ثابت، که نیازهای اولیه نامیده می‌شوند، نیست. او با توجه به دورهٔ زمانی و شرایط جغرافیایی و اجتماعی خاصی که در آن زندگی می‌کند، با نیازهای جدیدی مواجه می‌شود که مردمانی که در زمانها و مکانهای دیگری زندگی کرده‌اند، لزوماً با آنها روبه‌رو نبوده‌اند. از این رو، زندگی در هر زمان و مکانی، دارای اقتضائات و نیازهای مختص به خود است که آنها را نیازهای ثانویه می‌نامیم. این نیازهای ثانویه عموماً نقش مسیر و وسیله را برای تأمین نیازهای اولیهٔ او دارند و بر محور همان نیازهای اصیل او قرار دارند (مطهری، ۱۳۸۱، ج ۱: ۱۲۲-۱۱۸). بنابر این، هر دستورالعمل جامعی که بخواهد زندگی مردم را سامان بخشد، برای آنکه بتواند به نحوی مؤثر و کاربردی پاسخگوی مردم هر عصر باشد، باید نیازها و اقتضائات و پدیده‌های نوظهور آن دوران را نیز در نظر بگیرد؛ کما اینکه برای مثال در فقه اسلامی نیز مسائلی چون نقش عقل در استنباط احکام، قواعد عام کنترل‌گر همچون قاعده «لاضرار» و اختیارات وسیع حاکم شرع، پاسخگویی شریعت اسلام را برای مسائل مردمان در هر زمان و مکانی تضمین کرده است. (همان، ج ۲: ۶۳-۲۵)

بر این اساس، زندگی توحیدی، حقیقتی متعالی است که در ظرف هر عصر و جامعه‌ای جلوهٔ خاص خود را دارد. البته اصول کلی و اساسی آن که مبتنی بر فطرت توحیدی لایتغیر

بشر است، ثابت است؛ اما اگر بنا بر فهرست کردن تفصیلی شایستگی‌های لازم برای زندگی توحیدی باشد، طبیعتاً در برخی جزئیات، اولویت‌بندی‌ها و مصادیق عینی، متأثر از زمانه و جامعه‌ای است که در آن فعلیت می‌یابد. به بیان استاد مطهری، حاجت‌های ثانوی و وسایلی که انسانها را به حاجت‌های اولی می‌رساند در هر عصری متفاوت است که تعیین آن وسایل بر عهده عقل است (همان، ج ۱: ۱۱۹-۱۱۸). بنابر این، در هر دورانی از تاریخ و در هر جغرافیایی از کره خاکی، تأمل مجدد بر شایستگی‌های مذکور و استخراج فهرستی از آنها امری کاملاً ضروری است.

هدف این نوشتار، استخراج فهرستی از مؤلفه‌ها و ویژگی‌هایی است که فرد برای یک «زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در جهان امروز» باید واجد آنها باشد. دستیابی به چنین فهرستی، از نظر کمک به برنامه‌ریزی شخصی و برای رشد و تکامل همه‌جانبه در دنیای امروز بسیار حائز اهمیت است. اما مهم‌تر از آن، استفاده از فهرستهایی از این دست، برای برنامه‌ریزان فرهنگی و متولیان امور تربیتی در جوامع مختلف خرد و کلان، ضرورتی انکارناپذیر است؛ زیرا بدون آن، تربیت نسلی که بر مبنای نگاه توحیدی در تمامی جنبه‌ها و شئون مختلف متکامل و رشدیافته باشد و بتواند در جهان امروز نقش‌آفرینی مؤثر نیز داشته باشد، ناممکن می‌نماید.

در ادامه پس از مروری مختصر بر پیشینه پژوهش، به طور اجمالی به بررسی دقیق‌تر برنامه اسلام برای «زندگی انسان» پرداخته خواهد شد که مستلزم مذاقه در دو مفهوم «انسان» و «زندگی» از منظر اسلام است. سپس بر مبنای این چارچوب نظری و از طریق پژوهش کتابخانه‌ای و مصاحبه با متخصصان و کارشناسان، فهرست مذکور استخراج خواهد شد. جزئیات روش انجام کار در ادامه خواهد آمد.

۲. پیشینه پژوهش

بر حسب تتبع نگارندگان، تاکنون پژوهشی با هدف دستیابی به فهرستی تا حد امکان جامع و مانع از شایستگی‌های لازم برای یک زندگی مطلوب در جهان امروز، با توجه به مبانی عمیق دینی همچون توحید، صورت نگرفته است. با این وجود، بین تحقیق حاضر و برخی از پژوهشهایی که پیش از این انجام شده است، ارتباطی وجود دارد. برای مثال، برخی از پژوهشها با تمرکز بر مفهوم «سبک زندگی اسلامی»، با استفاده از آیات و روایات به بررسی مبانی نظری موضوع و همچنین مهم‌ترین مؤلفه‌های تحقق آن پرداخته‌اند (عنان‌پور خیرآبادی،

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ♦ ۳۵

۱۳۹۱؛ فیضی، ۱۳۹۲؛ قطبی و همکاران، ۱۳۹۳؛ صادقی، ۱۳۹۳؛ محمدی لایینی و حسینی کارنامی، ۱۳۹۳؛ اما هدف این دسته از پژوهشها، ارائه فهرستی تفصیلی از این مؤلفه‌ها نبوده است.

دسته دیگری از پژوهشها، به ارائه فهرستی نسبتاً تفصیلی از مؤلفه‌های لازم برای دستیابی به سبک زندگی اسلامی پرداخته‌اند (کلاتری و همکاران، ۱۳۹۲؛ خطیبی و ساجدی، ۱۳۹۲؛ نصیری و همکاران، ۱۳۹۵؛ ابراهیم‌پور و رحیمی، ۱۳۹۶؛ مظاهری و همکاران، ۱۳۹۶؛ فیضی و همکاران، ۱۳۹۹؛ یعقوبی، ۱۴۰۰). با این وجود، این گروه از پژوهشها نیز با وجود آنکه در جای خود بسیار ارزشمند و قابل استفاده‌اند، اهداف پژوهش حاضر را به طور کامل پوشش نمی‌دهند؛ زیرا با توجه به آنکه تمرکز آنها تنها بر مفهوم «سبک زندگی اسلامی» بوده است، فهرست مؤلفه‌هایی که ارائه کرده‌اند، جامعیت مدّ نظر پژوهش حاضر را ندارد. برای مثال، در این پژوهشها به مؤلفه‌های مربوط به رشد فکری و نظری یا نیازهای مرتبط با مسائل دنیای امروز توجه کافی نشده است. در پژوهشهای مرتبط با حوزه «الگوهای شایستگی»^۱ نیز تحقیقات مشابهی صورت گرفته است. الگوهای شایستگی از دهه هفتاد قرن بیستم میلادی، در حوزه مدیریت منابع انسانی بسیار مورد توجه قرار گرفته‌اند. این الگوها با فهرست کردن شایستگی‌های لازم، تصویری از انسان توسعه‌یافته ارائه می‌دهند که آمادگی انجام وظایف محوله را دارد (رضایت و همکاران، ۱۳۹۰). الگوی شایستگی، توصیفی از شایستگی‌های مورد نیاز برای عملکرد کاملاً موفق یا نمونه در یک حوزه مشخص است که تدوین آن نقطه شروعی برای توسعه برنامه‌های راهبردی است (دوبویس و روسول، ۲۰۰۴: ۲۳). در دهه‌های اخیر، گستره استفاده از این الگوها وسعت و تنوع زیادی یافته است و برای کارکردهای مختلف منابع انسانی، مانند مدیریت استعدادها، توسعه شایستگی‌ها و نظام ارزشیابی، از آنها استفاده می‌شود (رضایت و همکاران، ۱۳۹۰). گروهی از پژوهشهای داخلی مربوط به این حوزه، فهرستی از شایستگی‌ها را تدوین کرده‌اند که کمابیش با پژوهش حاضر اشتراکاتی دارند. (ر.ک: فیض و بهادری‌نژاد، ۱۳۸۹؛ درگاهی و همکاران، ۱۳۸۹؛ رحمانی و همکاران، ۱۳۹۲؛ مرادی و همکاران، ۱۳۹۴؛ اسمعیلی ماهانی و همکاران، ۱۳۹۵؛ کریمی و احمدی، ۱۴۰۱)

اما این فهرستها عمدتاً با تمرکز بر مخاطبان و اهداف خاص و محدودی نظیر دانش‌آموختگان رشته‌های مهندسی یا مدیریت، یا برنامه‌ریزان درسی، تدوین شده‌اند و به همین سبب، نظیر آنچه درباره پژوهشهای حوزه سبک زندگی اسلامی گفته شد، جامعیت و ذوابعد بودن مدّ نظر پژوهش حاضر را ندارند.

1. Competency Models

2. Dubois & Rothwell

در این میان، نتایج حاصل از سه عنوان از پژوهشها، به نسبت قرابت بیشتری با اهداف پژوهش حاضر دارند که در ادامه به آنها می‌پردازیم.

کلاتری و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله «نظام موضوعات و مفاهیم نظریه سبک زندگی اسلامی بر مبنای سیره علوی علیه السلام با تأکید بر نهج البلاغه»، تلاش کرده‌اند تا آموزه‌ها و مؤلفه‌های سیره و سبک زندگی علوی (ع) را گردآوری کنند. آنان با مراجعه به منابعی چون نهج البلاغه، تحف العقول و مفاتیح الحیات، فهرست مفصل و ارزشمندی از این مؤلفه‌ها را در قالب چهار دسته ارتباط با خود، خدا، خلق (مردم) و خلقت تهیه کرده‌اند. با این حال در این پژوهش، با توجه به ماهیت موضوع، به مباحث فکری و نظری و مهارت‌های ناظر به زندگی مدرن پرداخته نشده است.

رئوف ملایری و همکاران (۱۳۹۸) به موضوع «ارائه الگوی شایستگی‌های مورد انتظار برای دانش‌آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالت‌های آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش» پرداخته‌اند. آنان از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با تعدادی از متخصصان حوزه‌های مربوطه، ۲۲ مؤلفه را در پنج حیطه «بینش و تربیت دینی»، «هویت و کرامت انسانی»، «سلامت جسمی-روانی»، «توانمندی‌ها و مهارت‌ها» و «اخلاق و عمل» استخراج کرده‌اند. فهرست مؤلفه‌های استخراج شده در این پژوهش بسیار ارزشمند است، اما پاسخگوی اهداف پژوهش حاضر نیست؛ زیرا با توجه محدود بودن جامعه هدف آن، برخی موارد جزئی مرتبط با این گروه ذکر شده و در مقابل، بسیاری از مواردی که شاید برای جامعه عام‌تر مهم‌تر باشد، ذکر نشده است.

جهان و همکاران (۱۳۹۷) نیز به «ارائه مدل شایستگی تربیت اسلامی دانش‌آموزان، بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیت شهروندی از نظر متخصصان» پرداخته‌اند. آنان تعداد ۵۷ مؤلفه را در سه بُعد «دانشی»، «نگرشی» و «مهارتی» استخراج و دسته‌بندی کرده‌اند که فهرست بسیار مفید و جامعی است. با این وجود، با توجه به تمرکز بر مفهوم «تربیت شهروندی» طبیعتاً اثری از موارد مربوط به باورهای دینی و مباحث اخلاقی و مهارتی که لزوماً ارتباط واضحی با نقش «شهروندی» ندارند، دیده نمی‌شود.

به علاوه، خلأ دیگری که در بسیاری از پژوهشهای مذکور دیده می‌شود، نبود چارچوب نظری و مفهومی عمیق دینی است. پژوهش حاضر در نظر دارد تا ضمن بهره‌گیری از مبانی نظری عمیق اسلامی و توجه ویژه به مسائل نوپدید عصر حاضر، فهرستی جامع از ویژگی‌های

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ♦ ۳۷

لازم برای زندگی توحیدی را، ولو به نحو اجمال، برای یک جامعه تا حد امکان عام فراهم آورد.

۳. چارچوب نظری پژوهش

برای شناخت کامل و جامع هر موجود، هم باید ماهیت و هویت آن بررسی شود و هم جایگاه آن در نظام هستی. اما تعیین جایگاه هر موجود، فرع بر تبیین ماهیت آن است؛ بدین معنا که تا هویت یک شیء شناخته نشود، جایگاه آن شیء در نظام هستی روشن نخواهد شد (جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۱۳۵). بر این اساس، ابتدا به تعریف ماهیت انسان و سپس به بیان جایگاه او در آفرینش از منظر اسلام خواهیم پرداخت.

یک) انسان از منظر اسلام؛ نظریه «حی متآله»

در فلسفه، ارسطو بیان انسان را «حیوان ناطق» تعریف می‌کنند (کاپلستون، ۱۹۹۳: ۱۰۴). در این تعریف، از منظر منطقی جنس انسان را «حیوان» تشکیل می‌دهد که بیانگر مابه‌الاشتراک آن با موجودات دیگری است که آنها را حیوان می‌نامیم. اما فصل اخیر او «ناطق»، به معنای «دارای قدرت تعقل و تکلم» است که این ویژگی او را از سایر حیوانات متمایز می‌کند. با مدافقه در تعالیم دینی، و به خصوص قرآن کریم، روشن می‌شود که این تعریف در بیان ماهیت حقیقی انسان ناقص و نارساست و به عبارتی؛ حدّ تام نیست. در واقع از منظر قرآنی، وجود انسان حقیقی والا دارد که در ناطق بودن خلاصه نمی‌شود.

آیت‌الله جوادی آملی، مفسر قرآن و حکیم متآله معاصر، تعریف دیگری را از انسان بر مبنای قرآن کریم ارائه می‌دهد. از منظر ایشان، انسان «حی متآله» است. در این تعریف، جنس انسان «حی» است که در بر دارنده حیات گیاهی، حیوانی و انسانی مصطلح دارای نطق است (جوادی آملی، ۱۳۹۵: ۱۵۰). می‌توان گفت که حیات انسانی، شامل حیات مرتبه «حیوان ناطق» و محیط بر آن است، اما به آن خلاصه نمی‌شود؛ زیرا روح انسان که حقیقت اصلی اوست، زنده است، همچون فرشتگان که هرگز نمی‌میرند و به هیچ‌رواز مدار وجود بیرون نمی‌روند. پس تفاوت جنس انسان (حی) با حیوان، در بقا و عدم نابودی اوست (جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۱۰۴). در این تعریف، فصل اخیر انسان، «تآله» است؛ به معنای خداخواهی مسبوق به خداشناسی و ذوب شدن در الوهیت او.

خداوند در قرآن کریم جایگاه بسیار ویژه‌ای را برای انسان در نظام هستی معرفی می‌کند. در داستان آفرینش، انسان به عنوان «خلیفه‌الله» معرفی می‌شود (بقره: ۳۹-۳۰). او تنها موجودی است که خدای ازلی، عنوان جامع و کامل «خلیفه‌الله» را به او عطا کرد. در واقع؛ دیگر عناوین مربوط به انسان، همگی از آن عنوان جامع و شامل صادر می‌شود (جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۱۳۷). از شئون این خلافت الهی آن است که انسان مظهر تمامی اسمای جلالی و جمالی الهی و آیینۀ تمام‌نمای اوست. (همو، ۱۳۸۹: ۶۱، ۹۸-۹۳)

توجه به این نکته حائز اهمیت است که مقام خلیفه‌الله که در قرآن بیان شده است، مقام شخص حضرت آدم (ع) نیست، بلکه مقام آدمیت و انسانیت است. بنابر این، مصداق اتم و اکمل آن، انسان کامل است؛ یعنی پیامبر مکرم اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع). البته سایر انسانها نیز از خلافت الهی بی‌بهره نیستند؛ چرا که این خلافت الهی مقول به تشکیک است. پس هر انسانی، به همان میزان که به انسان کامل شبیه و به حقیقت انسانیت نزدیک باشد، به همان میزان نیز زیر سایه معصومین (ع) از خلافت الهی بهره‌مند است. (جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۱۴۴-۱۴۱؛ همو، ۱۳۸۹: ۵۶، ۹۸-۹۳)

روشن است برنامه‌ای که برای زندگی انسان به عنوان «حی متألّه» تدوین شود- که چشم‌اندازی از ابدیت را پیش رو دارد، می‌تواند به مقام قرب الهی و خلیفه‌اللهی بار یابد، مظهر تمامی اسمای حسنی او شود و مسجود ملائک باشد- با برنامه‌ای که برای «حیوان ناطق» طرح‌ریزی شود، تفاوت چشمگیری دارد که لازم است مدّ نظر برنامه‌ریزان فرهنگی قرار گیرد.

دو) حیات از منظر اسلام؛ نظریه «حیات معقول»

از منظر قرآن کریم، حیات دارای مراتبی است. در این کتاب مقدّس، از زندگی طبیعی محض انسانها با عنوان «الْحَيَاةُ الدُّنْيَا»، به معنای زندگی ابتدایی و نزدیک‌تر یاد می‌شود. قرآن، چنین حیاتی را بارها نکوهش کرده و پست شمرده و آن را «مایه فریب» (آل عمران: ۱۸۵)، «متاع (ناچیز)» (غافر: ۳۹) و «بازی و سرگرمی» (انعام: ۳۲) دانسته است. در مقابل، اجابت دعوت خدا و رسولش را موجب زنده شدن و حیات حقیقی می‌داند (انفال: ۲۴) و از زندگی همراه با ایمان و عمل صالح با عنوان «حیات طیّبه» (زندگی پاکیزه) یاد می‌کند (نحل: ۹۷). در واقع؛ از نگاه قرآن کریم، زندگی بدون ایمان، گویی چیزی جز مُردگی نیست و نمی‌توان آن را حیات نامید. (یس: ۷۰؛ انعام: ۱۲۲)

یکی از اندیشمندان اسلامی معاصر که در باب زندگی، فلسفه و معنای آن بسیار اندیشیده و نوشته است، علامه جعفری است. ایشان در نظریه مشهور «حیات معقول» خود، زندگی بشر را به دو نوع «حیات طبیعی محض» و «حیات معقول» تقسیم‌بندی می‌کند. وی «حیات طبیعی محض» را متعلق به افرادی می‌داند که اشباع غرایز طبیعی را متن حقیقی زندگی خویش قرار داده‌اند و در زندگی اجتماعی نیز تسلیم قالبهای مفاهیم و اصولی شده‌اند که صرفاً برای همزیستی محض ساخته شده‌اند (جعفری، ۱۳۹۹/الف: ۲۱). آنها به جای استفاده حقیقی از نعمتهای عظیم اختیار و آزادی انسانی، صرفاً تحت تسلط جریان زندگی جلو می‌روند و درباره مقصد و چگونگی زیستن نمی‌اندیشند. (همان: ۳۸)

در مقابل، ایشان «حیات معقول» را زندگی آگاهانه‌ای می‌داند که با بهره‌مندی از آزادی رشدیافته، نیروها و فعالیتهای جبری و طبیعی زندگی را در مسیر کمال نسبی تنظیم می‌کند. چنین حیاتی به تدریج شخصیت انسانی را شکل می‌دهد و آن را در نهایت به هدف غایی زندگی، که مشارکت در آهنگ الهی هستی است، می‌رساند (همان: ۵۹). گفتنی است که منظور از «عقل» در «حیات معقول»، صرفاً عقل نظری نیست؛ بلکه عقل عملی که در اصل وجدان آگاه و فعال و محرک است نیز می‌باشد. (همان: ۶۷)

علامه جعفری با استناد به آیات قرآنی درباره سجده و تسبیح همه موجودات، بیان می‌کند که تمام هستی، حتی کوچک‌ترین و پست‌ترین اجزای عالم مادی، در حال عبادت‌اند. پس می‌توان گفت که «آهنگ الهی هستی» همان عبودیت و بندگی کمال برین؛ یعنی خداوند است (جعفری، ۱۳۹۹/ب: ۹۶-۹۳). از این رو، هدف غایی حیات معقول همان «عبودیت» است که در قرآن کریم به عنوان هدف از خلقت انسان ذکر شده است. (ذاریات: ۵۹)

در دیدگاه علامه جعفری، عبودیت عبارت است از قرار گرفتن در جاذبه ربوبی و تصفیه روح از آلودگی‌های حیوانی و رذیله‌های اخلاقی، به وسیله تسلیم در برابر تکالیف مقرر شده به وسیله پیامبران الهی. در این صورت، همه حرکات و سکنات جسم و جان انسان، حتی بیل زدن در زمین زراعی، جارو کردن در کارگاه صنعتی، مطالعه کتاب درسی و پژوهش در آزمایشگاه علمی، همه و همه در جریان عبودیت و پرستش الهی قرار می‌گیرند و معنا می‌یابند. (جعفری، ۱۳۹۹/الف: ۹۴-۹۳؛ همو، ۱۳۹۹/ب: ۱۰۲-۱۰۱)

سه) زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز

هر آنچه در بخشهای گذشته درباره مقام خلافت الهی، دستیابی به حیات متألّهانه، عبور از زندگی طبیعی محض و ورود به حوزه حیات معقول و حیات طّیبه گفته شد، همگی از شئون

مختلف یک زندگی توحیدی و مقام انسان موحد است؛ چرا که اصولاً بالاترین مقام متصور برای انسان، مقام توحید است (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ۲۸۷-۲۸۱). اما نباید پنداشت که زندگی توحیدی، یک زندگی دست نیافتنی و آرمانی غیر قابل وصول است؛ زیرا اولاً، در هر عصری و در هر جامعه‌ای بسیاری از افراد این مسیر را پیموده‌اند که این خود بهترین گواه بر دست یافتنی بودن آن است. ثانیاً، راه دستیابی به آن از طریق همین زندگی دنیوی و اجتماعی است و مستلزم ترک جامعه و زندگی عادی نیست (ر.ک: فرقان: ۲۰). ثالثاً، زندگی توحیدی حقیقتی دارای مراتب است که مراحل کمال آن را می‌توان به تدریج و گام به گام پیمود و در هر مرحله‌ای، گام بعدی کاملاً نزدیک و سهل الوصول است.

انسانی که در مسیر زندگی توحیدی گام برمی‌دارد، انسانی است حق‌پذیر که در مواجهه با سخن حق، تسلیم است و در حوزه عمل نیز به آنچه از حق فهمیده است عمل می‌کند. او از سلامت قلب و فکر برخوردار است و انایت و خودخواهی، در حوزه نظر و عمل او راهی ندارد. بنابر این، هنگام مواجهه با برهان و دین حق، بدان ایمان می‌آورد و مطابق با فطرت پاک خود به مقتضیات آن ایمان، به صورت کامل عمل می‌کند. به عبارت دیگر؛ مطابق با دستورات عقل و نقل، تمام شئون وجودی خویش، اعم از عقیده، گرایش، اخلاق و رفتار خود را تنظیم می‌کند؛ بدین معنا که هر چیزی را در جای خود قرار می‌دهد و در نسبت با خدا، خلق و خود، وظایفش را به خوبی می‌شناسد و به آنها به طور کامل و به دور از افراط و تفریط عمل می‌کند.

چنین انسانی از هیچ یک از ابعاد زندگی خود غافل نیست و سعی در رشد همه‌جانبه دارد؛ یک جنبه را فدای جنبه‌های دیگر رشد انسانی نمی‌کند و از سوی دیگر، در هر یک از جنبه‌ها نیز آرمانخواه و کمالگراست. به تعبیر دیگر؛ هم در گسترش وسعت و هم در تعمیق ژرفای کمالات انسانی خود می‌کوشد. او برای خود اهدافی متعالی ترسیم می‌کند و در دستیابی به آنها موفق است. عمل به دستورات دین و فطرت، باعث اثاره و به فعلیت رساندن قوای عقل نظری و عملی او می‌شود و در مقابل، عقل نظری و عملی او نیز که اینک کمال بیشتری یافته است، می‌تواند اسرار بیشتری از معارف الهی را از دفتر تکوین و تشریع استخراج کند و به معرفت بالاتری دست یابد. حال، عقل و معرفت متکامل این شخص باعث می‌شود هم اعمالش تطابق بیشتری با عدالت داشته باشد و هم به ایمان و یقین کامل‌تری دست یابد. اکنون چنین انسان مؤمن و موقنی به مراتب بالاتری از حقیقت توحید دست یازیده، هر فیضی را در عالم از سوی خدای سبحان می‌بیند و در عالم، فعل و صفت و ذات مستقلی را جز برای

خدا نمی‌بیند. از این رو، تمامی شئون خود و زندگی خود را جلوه‌ای از عبودیت و توحید قرار داده و در تمامی حرکات و سکناش تنها خدا را می‌خواهد و می‌جوید.

حال باید دید که در عصر حاضر، برای ورود به مسیر چنین زندگی توحیدی‌ای، چه کوله‌باری از توانایی‌های نظری و عملی را باید به همراه داشت! عصری که زندگی در آن، اقتضائات و شرایط خاصی دارد که مستلزم نیازهای ثانویه‌ای برای انسان امروز است؛ انسانی که خود را با پدیده‌ها و مناسبات نوظهوری مواجه می‌بیند که برای او پرسشها و ابهامات جدیدی می‌آفریند. این توانایی‌های نظری و عملی باید برای او یک زندگی همراه با رضایت خاطر، آرامش و سلامت معنوی را فراهم آورد. این زندگی باید به نحوی متعادل در همه ابعاد سامان یابد و ارتباط فرد را با خود، خدا، جامعه و طبیعت در بهترین حالت تنظیم کند؛ به نحوی که نه تنها معاش و زندگی دنیوی او را بر مدار مطلوب قرار دهد، بلکه از نظر معنوی نیز او را به سمت بالاترین درجات عبودیت و قرب الهی هدایت کند. از سوی دیگر، انسانی که در افق حیات توحیدی می‌اندیشد و عمل می‌کند، باید توجه و تعهد کاملی به نقشها و وظایف اجتماعی خود داشته باشد و زندگی او، در حد وسعش، با برکات و ثمرات مختلف دنیوی و اخروی برای جامعه همراه باشد.

ب) روش‌شناسی پژوهش

۱. روش تحقیق

این پژوهش با رویکرد «کیفی-کمی آمیخته» و با هدف «اکتشافی» طراحی و اجرا شد. در این پژوهش از روش «مطالعه کتابخانه‌ای نظام‌مند» برای استخراج اولیه شایستگی‌ها، از راهبرد «تحلیل محتوای کیفی استقرایی» برای کدگذاری و دسته‌بندی آنها و از روش «دلفی اصلاح‌شده» برای دستیابی به اجماع خبرگان استفاده شد. همچنین، برای سنجش پایایی یافته‌ها از روشهای کمی (آلفای کرونباخ) استفاده شد. مراحل انجام کار به شرح ذیل است.

ابتدا با توجه به چارچوب مفهومی موضوع پژوهش و بهره‌گیری از روش «مطالعه کتابخانه‌ای نظام‌مند»، از طریق مراجعه به منابع در دسترس، اعم از کتب و مقالات مکتوب یا الکترونیکی در حوزه‌های مختلف از جمله: معارف اسلامی، فلسفه و کلام، اخلاق اسلامی، روان‌شناسی و مهارت‌های توسعه فردی، به گردآوری فهرست پیشنهادی اولیه از شایستگی‌های مختلف مرتبط با هدف زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز اقدام شد. همچنین در این مرحله، با استفاده از «مصاحبه شفاهی با خبرگان»، از نظرات متخصصان و

افراد آگاه در زمینه‌های دینی و تربیتی نسل جدید برای تکمیل فهرست اولیه بهره گرفته شد و به داده‌های کیفی اولیه، حاصل از مطالعه کتابخانه‌ای، افزوده شد.

در مرحله دوم، فهرست اولیه که شامل موارد بسیار متعدد و پراکنده‌ای بود، با استفاده از «کدگذاری موضوعی» و روش «تحلیل محتوای استقرایی» پردازش شد. بدین صورت که ابتدا از طریق روش «تقلیل داده‌ها»، موارد تکراری، هم‌سنخ یا همپوشان در یکدیگر ادغام شدند و برای آنها از عبارات کلی و عام استفاده شد. در این مرحله تلاش شد که تمامی عناوین استخراج‌شده، از منظر اهمیت و کلی بودن، کمابیش در یک سطح باشند و همچنین تمامی موارد استخراج‌شده در مرحله اول را، به غیر از موارد معدودی که در ارزیابی مرحله دوم کم‌اهمیت تشخیص داده شدند، شامل شود. برای آنکه درباره این عناوین، فهم مشترکی بین پژوهشگران و مصاحبه‌شوندگان پدید آید و از هرگونه ابهام یا خطای ناشی از تفسیر متفاوت واژه‌ها پرهیز شود، برای هر یک از عناوین، «تعریف مفهومی» و «شرح مختصری» نوشته شد و حتی در صورت لزوم، «نمونه‌های رفتاری» ذکر شد. این شرح‌ها به گونه‌ای نگاشته شد که تا حد امکان ریزعناوین فهرست خام اولیه را به طور کامل پوشانند. در نهایت، عناوین مذکور مجدداً با چارچوب مفهومی پژوهش مطابقت داده شد و بر این اساس آنها به سه دسته کلی «دانشی»، «اخلاقی» و «مهارتی» تقسیم شدند. تبیین تفصیلی دلایل این دسته‌بندی سه‌گانه و همچنین ارتباط هر یک از آنها با مفهوم «زندگی توحیدی» در بخش بعدی خواهد آمد.

در مرحله سوم، از روش «دلفی اصلاح‌شده» به منظور بررسی روایی نتایج استفاده شد؛ بدین ترتیب که فهرست به دست آمده در مرحله پیشین، مجدداً برای تکمیل یا جرح و تعدیل در اختیار چهار تن از متخصصان حوزه‌های علوم و معارف اسلامی، اخلاق اسلامی و روان‌شناسی قرار گرفت؛ تا جایی که پژوهشگران متقاعد شدند در این مرحله، اشباع نظری رخ داده است. در این مرحله، تعداد شایستگی‌ها از ۵۱ عنوان اولیه به ۴۸ عنوان رسید. سپس برای حصول اطمینان مضاعف درباره روایی نتایج از منظر ارتباط فهرست مذکور با مفهوم عمیق و خطیر «زندگی توحیدی»، فهرست حاصل‌شده در اختیار یکی از صاحب‌نظران برجسته در حوزه عرفان و علوم اسلامی گذاشته شد و به طور کامل مورد تأیید ایشان نیز قرار گرفت.

در مرحله نهایی، برای بررسی بیشتر پایایی پژوهش، فهرست شایستگی‌های حاصل از مراحل قبل به همراه شرح آنها، در قالب یک پرسشنامه تدوین شد. پرسش محوری این

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ♦ ۴۳

پرسشنامه بدین شرح بود: «اهمیت ویژگی ذکر شده را برای یک زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز چه میزان می‌دانید؟». در گزینه‌های این پرسشنامه، از مقیاس طیفی پنج‌درجه‌ای لیکرت (۱=خیلی کم، ۲=کم، ۳=متوسط، ۴=زیاد و ۵=خیلی زیاد) استفاده شد. مصاحبه‌شوندگان، از بین خبرگان حوزه‌های معارف، اخلاق و روان‌شناسی اسلامی به روش «نمونه‌گیری هدفمند» برگزیده شدند. با توجه به آنکه اشباع نظری در مراحل قبلی مصاحبه با نخبگان رخ داده بود و دستیابی به خبرگانی که تا حدودی به این حوزه‌های سه‌گانه به صورت همزمان اشراف داشته باشند دشوار بود، به تعداد ۱۰ نفر اکتفا شد. در نهایت، به منظور ارزیابی پایایی پژوهش و هماهنگی درونی گویه‌ها، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ برای هر یک از بخشهای «دانشی»، «اخلاقی» و «مهارتی»، به ترتیب ۰.۹۴۱، ۰.۹۵۱ و ۰.۹۷۳ به دست آمد. همچنین این کمیت برای مجموع همه عناوین شایستگی در هر سه دسته به میزان ۰.۹۸۳ محاسبه شد که حاکی از سطح پایایی ممتاز است. گفتنی است که به سبب کوچک بودن حجم نمونه (۱۰ نفر)، خطای آلفای کرونباخ بالاست و ممکن است به طور کاذب، سطح پایایی را بالا نشان دهد. با این وجود، با توجه به آنکه در این پژوهش تثلیث روشی وجود داشت، همگرایی نتایج کیفی و کمی (اجماع و توافق خبرگان در مراحل مختلف دلفی و مقادیر بالای آلفا) نشان می‌دهد که پایایی بالای به دست آمده تصادفی نیست، بلکه ناشی از واقعی بودن توافق بین خبرگان است.

۲. تبیین دسته‌بندی سه‌گانه

در این بخش، با تفصیل بیشتری به دسته‌بندی سه‌گانه که در مرحله کدگذاری موضوعی اعمال شد، پرداخته می‌شود. در یک تقسیم‌بندی ابتدایی، شایستگی‌ها را می‌توان به دو دسته نظری و عملی (کمال عقل نظری و عملی) دسته‌بندی کرد؛ یعنی مباحث مربوط به حوزه «شناخت و معرفت» و مباحث مربوط به حوزه «اخلاق و عمل». اما با تأمل دقیق‌تر در شایستگی‌های مربوط به دسته دوم، روشن می‌شود که برخی از آنها، نسبت به شایستگی‌ها و نیازهای اصیل‌تر، جنبه وسیله‌ای دارند و محصول نیازهای ثانوی‌اند. در واقع؛ آنها عموماً مهارتهایی‌اند که در قرون گذشته چندان مطرح نبوده و ناشی از مقتضیات عصر حاضر می‌باشند. با توجه به جنبه وسیله‌ای این شایستگی‌ها، می‌توان بین آنها و ویژگی‌های اصیل اخلاقی، نوعی تمایز قائل شد. توجه به این تمایز، به فهم و تحلیل و استفاده بهتر از فهرست

نهایی کمک خواهد کرد. بنابر این، ما در تقسیم‌بندی اولیه، شایستگی‌ها را به سه دسته «دانشی»، «اخلاقی» و «مهارتی» تقسیم می‌کنیم.

اصل توحید در هر یک از سه دسته ذکر شده، جلوه خاص خود را دارد:

دانشی: توحید نظری، محور جهان‌بینی انسان موحد است. تمامی علوم و اعتقادات او، با تمامی گستردگی و تفاوت‌های آن، بر اساس توحید معنا یافته و حکایتگر از خدای یگانه است؛ زیرا هر حقیقتی که متعلق شناخت آدمی قرار می‌گیرد، خارج از دایره صفات و افعال الهی نیست و همه هستی، نشانه و آیه اوست. همان‌طور که گفتیم، قرآن نیز همه معارف اسلامی را از فروعات توحید می‌داند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۴۶۷). از سوی دیگر، فرد موحد فقط «علم نافع» را می‌آموزد و از جمع‌آوری علمی که متضمن ضرر باشد یا فایده معقولی نداشته باشد، بر حذر است. علم نافع علمی است که متضمن فایده، اثر و نتیجه‌ای باشد که آن نتیجه را عقل سلیم و نقل معتبر به طور کلی به رسمیت بشناسد و ممدوح بداند. (ر.ک: مطهری، ۱۳۸۴: ۱۸۲)

اخلاقی: شالوده اخلاق اسلامی بر توحید بنا شده است؛ به نحوی که علامه طباطبایی معتقدند اخلاق توحیدی اسلام، نه تنها در میان فلاسفه و حکما، بلکه حتی در ادیان الهی پیشین نیز سابقه ندارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۵۳۹). فرد موحد اصولاً موجودیت و مالکیت مستقلی، نه برای خود و نه برای دیگران، قائل نیست؛ بنابر این، موضوعی برای رذائل اخلاقی چون حسد، خودپسندی، ریا، حب مقام و... باقی نمی‌ماند و خود به خود رفع می‌شوند (طباطبایی، ۱۳۸۷: ۳۵)؛ زیرا همه این رذائل، در نگاهی دقیق، از آنجا ناشی می‌شود که فرد برای خود یا دیگران، موجودیت مستقل و مالکیتی قائل است. به علاوه، هدف شخص موحد در کسب فضائل و دوری از رذایل اخلاقی، تنها و تنها رضای خداست و نه خودآرایی برای جلب نظر و ستایش مردم و نه وارد شدن به بهشت و نعمات اخروی و نه حتی کسب فضیلت و به کمال رسیدن خود؛ زیرا از شدت عبودیت و محبت به خداوند، اصلاً غیر او را نمی‌بیند. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۶۱-۱۶۳)

مهارتی: فرد موحد به مهارتهایی که کسب می‌کند، نظر استقلالی ندارد و آنها را برای لذت بردن، ارتقای شأن و جایگاه اجتماعی یا موفقیت شخصی نمی‌خواهد؛ بلکه این مهارتها از منظر او، صرفاً وسیله‌ای برای انجام تکالیف الهی، قرب الی الله و کسب رضای اویند.

البته آنچه از جلوه‌های توحید در شایستگی‌های موجود در دسته‌های سه گانه گفته شد، مربوط به مراتب اکمل زندگی توحیدی است. همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، توحید و زندگی توحیدی مراتبی دارد و مراتب ابتدایی آن برای عموم جامعه سهل الوصول است. نکته دیگر آنکه، این شایستگی‌ها با هم مرتبط‌اند و بر یکدیگر بسیار تأثیر دارند. به علاوه، ممکن

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۴۵

است برخی از این شایستگی‌ها دارای جنبه‌های مختلف دانشی، اخلاقی و مهارتی باشند؛ که در این صورت، با توجه به پررنگ‌تر بودن هر یک از این جنبه‌ها، شایستگی مدّ نظر در آن بخش دسته‌بندی شده‌اند. توجه به این نکات، در فهم این شایستگی‌ها و همچنین دسته‌بندی انجام‌شده، ارزشمند خواهد بود.

ج) یافته‌ها

پس از انجام مراحل که در بخش روش‌شناسی توضیح داده شد، در نهایت ۲۰ عنوان شایستگی در بخش «دانشی»، ۹ عنوان در بخش «اخلاقی» و ۱۹ عنوان در بخش «مهارتی» به دست آمد. بنابر این، در مجموع ۴۸ عنوان شایستگی لازم برای ساختن یک زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز، در این پژوهش احصا شد.

با توجه به تعدّد عناوین شایستگی و به سبب سهولت در مطالعه و بررسی آنها، شایستگی‌های موجود در هر یک از دسته‌های سه‌گانه، به چند گروه مجزّا تقسیم شد. شایستگی‌های دسته «دانشی» به چهار گروه «معرفت‌شناسی» (یک عنوان)، «هستی‌شناسی» (هفت عنوان)، «ارزش‌شناسی» (هشت عنوان) و «شناخت دنیای امروز و مسائل آن» (چهار عنوان)؛ شایستگی‌های دسته «اخلاقی» به چهار گروه «ارتباط با خدا» (سه عنوان)، «ارتباط با خود» (دو عنوان)، «ارتباط با دیگران» (سه عنوان) و «ارتباط با محیط زیست» (یک عنوان) و شایستگی‌های دسته «مهارتی» نیز به سه گروه «مهارت‌های فردی» (۱۱ عنوان)، «مهارت‌های اجتماعی» (چهار عنوان) و «مهارت‌های زندگی مدرن» (چهار عنوان) تقسیم شدند.

شایستگی‌های به دست آمده، به همراه شرح اجمالی و همچنین دسته و گروهی که در آن جای می‌گیرند، در جدول ذیل آمده است. گفتنی است که شرح اجمالی ارائه‌شده صرفاً به منظور تبیین حداقلی شایستگی بیان‌شده است و لزوماً در بر گیرنده تمامی جزئیات شایستگی مدّ نظر نیست.

دسته	گروه	شایستگی	شرح اجمالی
دانش	معرفت‌شناسی	به کارگیری معرفت‌شناسی در نظام فکری	ابزارهای شناخت بشر، گستره و نقاط ضعف و قوت آنها و همچنین نسبت آنها را با یکدیگر می‌شناسد. می‌تواند رشته‌های علمی رایج را از این منظر تحلیل کرده و هدف، حوزه اعتبار و مزیت هر یک را مشخص کند. روش دستیابی به پاسخ پرسشهای گوناگون را تشخیص می‌دهد.

	هستی‌شناسی (وجود دستگاه منسجم فکری درباره پرسشهای بنیادین هستی‌شناسانه)	باور به توحید نظری برخورداری از معرفت نفس اعتقاد به عالم غیب و معاد برخورداری از مبانی انسان‌شناسی شناخت حکمت آفرینش باور بر معناداری زندگی فهم رابطه علم تجربی و الهیات	برای باورمندی خود به وجود خدا دلایل روشن و استدلالهای منطقی و موجه ارائه می‌کند و به خداوند یکتا ایمان دارد. می‌تواند توحید و صفات الهی را اثبات کند و برای شبهات رایج پیرامون خود پاسخ مستدل دارد. توحید را محور تمام باورها، ارزشها و انگیزه‌هایش قرار داده و به دنیا و مسائل آن از منظر توحیدی می‌نگرد. دارای شناختی بی‌واسطه و اول شخص از حقیقت وجودی «خود» می‌باشد. گستره و سعه وجودی نفس خود، قوای مختلف آن و نحوه ارتباطش با بدن مادی خود را درک می‌کند. با توجه به نفس خود قادر است به درک عمیق‌تری از خدا، حقیقت اصیل خود و عالم هستی دست یابد. همچنین شیوه کنترل و مدیریت نفس را در جهت رشد و کمال آن می‌داند. دارای دلایل روشن و منطقی برای اعتقاد به عالم غیب و معاد است. شناخت کافی نسبت به آنها دارد و نقش آنها را در زندگی روزمره خود می‌داند. دارای شناخت کافی نسبت به ماهیت حقیقی انسان و ابعاد وجودی اوست. از جایگاه و نقش انسان در هستی آگاه و مطلع است. نقطه اوج کمال انسانی را می‌داند و استعدادها و قوای خود را برای نیل به آن هدف می‌شناسد. حکمت، هدف و غایت خلقت خلقت آسمانها و زمین و موجودات زنده را می‌شناسد و قادر است ویژگی‌ها و صفات مختلف آنها را با آن هدف و غایت تطبیق دهد. با توجه به شناختی که از خدا، خود و خلق دارد می‌تواند معنایی حقیقی، امیدبخش و روشن برای زندگی خود و دیگران بیابد، به نحوی که در تمامی حالات مختلف زندگی این معنا برایش پررنگ و انگیزه بخش است. شناخت کافی از ماهیت و حوزه اعتبار علم تجربی و الهیات به عنوان دو منبع شناخت بشری دارد و قادر است از هر یک در جایگاه متناسب با آن و به نحو صحیح استفاده کند. در واقع رابطه این دو نه تنها برای او منشأ تعارض و اصطکاک نیست، بلکه قادر است بین آن دو هم افزایی ایجاد کند؛ چرا که دارای دستگاه فکری منسجم و
--	--	---	--

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۴۷

هماهنگی است که هر دو را در جایگاه خود جای داده است.			
حکمت مبعوث شدن پیامبران و دلیل نیاز بشر به وحی الهی و دین و شریعت را می‌داند.	اعتقاد به نبوت عامه	ارزش‌شناسی (مبانی)	
معنا و جایگاه معجزه را در نظام اندیشه دینی می‌داند. او قادر است با ملاکها و روشهای صحیح، مصداق‌شناسی کرده و پیامبر عصر حاضر را بشناسد و دین صحیح را با آگاهی و شناخت کافی برگزیند. در همین راستا، به اعجاز قرآن، باور قلبی دارد و می‌تواند برای آن استدلال کند.	اعتقاد به نبوت خاصه و اعجاز قرآن	تشخیص خوب و بد و حق و باطل)	
با ساختار و زبان قرآن کریم آشناست. نحوه مطالعه و فهم روش‌مند مفاهیم آن را می‌داند. همچنین با مهم‌ترین تفاسیر موجود آشناست و قادر است از آنها به نحو صحیح استفاده کند. همچنین با اصلی‌ترین و پرتکرارترین مفاهیم موجود در آن آشناست. در مجموع، او قادر است برای بسیاری از پرسشها و تصمیم‌گیری‌های اساسی زندگی خود از قرآن استمداد جوید.	آشنایی با قرآن		
نیاز همیشگی بشر را به ولی‌الله که زنده و حاضر باشد، به نحو روشنی می‌داند و حس می‌کند. مصادیق ائمه(ع) در دین اسلام را با ملاکها و استدلالهای دقیق می‌شناسد. مقام ائمه اطهار(ع) نزد خداوند و جایگاه وجودی آنها در هستی را می‌داند. حکمت غیبت امام زمان(عج)، معنای انتظار و همچنین وظیفه مؤمنان در عصر غیبت و شرایط خاص آن را می‌شناسد.	آشنایی با حقایق امامت و مهدویت		
با اصول اعتقادی، اخلاقی و شرعی دین اسلام آشنایی کافی دارد و جایگاه و اولویت هر یک را در ساختار نظری دین اسلام می‌شناسد. با شیوه صحیح و روش‌مند دستیابی به دیدگاه اسلام نسبت به مسائل روز خود و جامعه آشناست و می‌تواند با کاربست صحیح آن در تصمیم‌گیریهای شخصی و بزرگراهها مطابق بینش اسلامی و رضای الهی عمل کند.	آشنایی با جهان‌بینی اسلامی		
می‌تواند استدلال کند که انسان باید از اخلاقیات پیروی کند و قادر است ملاکهای صحیح، روشن و کارآمدی برای تشخیص فعل اخلاقی از فعل غیر اخلاقی ارائه کند.	برخوردار از مبانی		

	فلسفی در اخلاق	آنچه فرد و جامعه را ملزم به تبعیت از اخلاقیات می‌کند، می‌شناسد و روش پیاده‌سازی آن را می‌داند.
شناخت دنیای امروز و مسائل آن	آشنایی با تاریخ و مسائل روز کشور	فهم معنای جبر و اختیار خود را در افعال و سرنوشت خود مجبور و بدون اختیار نمی‌داند و محدوده اختیار خویش را نیز اجمالاً می‌شناسد. در عین حال چیزی را خارج از قدرت، اذن و اراده الهی نمی‌داند و بین این موضوع و اختیار خویش به عنوان هدیه الهی تعارضی نمی‌بیند.
		اعتقاد به عدل الهی با ایمانی که به وجود معاد و خداوند قادر و کریم دارد، هیچ ظلمی را در ساختار کلی آفرینش نمی‌یابد و می‌داند که تفاوت‌های ظاهری دنیا، باطنی مطابق با حق و عدل دارند که در قیامت به ظهور می‌رسد. در واقع؛ او می‌داند که هیچ کس جز خداوند متعال نمی‌تواند نفع و ضرری حقیقی به کس دیگری برساند و خداوند نیز از سر رحمت و عدل خویش و بر اساس استحقاق و اختیار هر فرد با او عمل می‌کند.
		شرایط و مؤلفه‌های اساسی تاریخی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی کشور آشناست و نسبت به مسائل مهم جامعه، حساس و دغدغه‌مند است. به خصوص با تاریخ صدر اسلام و تاریخ معاصر ایران آشناست و جریانهای فکری مهم را می‌شناسد و از این طریق قادر به تحلیل مسائل روز است.
		شناخت دنیای معاصر و تمدن غرب شرایط دنیای امروز را می‌شناسد. با تاریخ معاصر و به خصوص با تاریخ پیدایش، تطورات و مؤلفه‌های اساسی تمدن غرب آشناست و قادر است با دیدی منتقدانه نقاط ضعف و قوت آن را ببیند و وضعیت کلی جهان امروز را تحلیل کند.
	وقوف بر مسئولیت و جایگاه فرد در برابر جامعه	با مبانی نظری نسبت به فرد و جامعه و تأثیرات و مسئولیتهای متقابل آن دو آشناست. از منظر دینی و انسانی قادر به تشخیص حقوق و وظایف خود در برابر جامعه است.

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۴۹

		داشتن پاسخ برای مسائل و شبهات روز	برای شبهات اعتقادی یا پرسشهای اساسی روز که خود یا اطرافیانش با آنها مواجه‌اند، پاسخهای مستند و مستدل دارد و نسبت به آنها بی‌تفاوت نیست.
اخلاق	ارتباط با خدا	شوق و حبّ الهی و ارتباط قلبی با او	دارای ارتباط قلبی مستمر و آرامش‌بخش با خداوند است و شیرینی محبت او و اولیائش را عمیقاً در دل خود احساس می‌کند. این محبت، شور و شوقی را در او بر می‌انگیزد که موجب تلاش دائمی او برای کمال و قرب الهی می‌شود.
		به کارگیری توکل، شکر و رضا در زندگی	در کارهای خود و پستی و بلندی‌های زندگی، اعتماد و توکل عمیقی به خداوند قادر، مهربان و حکیم دارد. به همین سبب پس از تشخیص و انجام وظیفه‌اش، از نتیجه هراسی در دل ندارد. نعمتهایی را که خداوند به او داده، به تفصیل می‌داند و در قلب و زبان خود عمیقاً برای آنها و حتی برای چیزهایی که خداوند از سر حکمت به او نداده، شاکر است و راضی به رضای اوست.
		بهره‌مندی از محاسبه و مراقبه دائمی	خود را بنده خداوند مهربان می‌داند و به خوبی آگاه است که قرب به معبود و معشوق حقیقی که ذات اقدس الهی است بدون انجام وظایف بندگی ممکن نیست. بنابر این، برای انجام آنها برنامه‌ریزی مشخص و همت زیادی دارد. او دائماً مراقب حال خویش است تا خطایی از او سر نزنند و هر روز پاک‌تر و کامل‌تر از گذشته شده و بیش از پیش شایسته قرب و رضای الهی شود.
	ارتباط با خود	تقید به احکام الهی	خود را مقید به دستورات الهی می‌داند و آشنا و عامل به احکام دین است. او با حکمت و اسرار عبادات و احکام شریعت آشناست و از این رو، عبادات را نه از روی اکراه، بلکه از روی شوق و محبت و با حضور قلب تمام به جا می‌آورد.
		تهذیب نفس و آراستگی به اخلاق حسنه	او آراسته به اخلاق حسنه و پیراسته از رذایل اخلاقی است. برای مثال اهل صبر، تواضع، وقار، حیا، عفت، گذشت، قناعت، آرامش و تقواست و از مال دوستی، حرام‌خواری، کتمان حق، خودپسندی، غرور، غفلت، گناه، آرزوهای دور و دراز و حب مقام و شهرت دور است.

	ارتباط با دیگران	رعایت اخلاق در گفتار	گفتار او سرشار از صدق، متانت و خداترسی است. برای مثال از دروغ، مسخره کردن، بی انصافی، اظهار نظر بدون علم، بحث و جدال یا تکلم بدون فایده، پرگویی، غیبت، تهمت، سرزنش دیگران و... پرهیز می کند.
		رعایت اخلاق در رفتار و زیست اجتماعی	در تعامل با خانواده و اطرافیان خوش رو و اخلاق مدار است. برای مثال اهل انتقام، کبر، خیانت، بدقولی، طمع، بخل، مکر و حيله، تندخویی، سختگیری، کینه، قساوت قلب، عیب جویی، اهانت و تحقیر، نفاق، ریا، حسد، آزار رساندن، اندوهناک کردن، فاش کردن راز، سخن چینی و... نیست. در زندگی اجتماعی خود پایبند به اخلاقیات است. مثبت اندیش، واقع بین و مسئولیت پذیر است. به قانون و حقوق دیگران احترام می گذارد. در ارتباط با جنس مخالف اهل تقوا و تحلیل است. تحمل عقاید و سلاقی مختلف را دارد و به شیوه صحیح با آن مواجه می شود. از قضاوت و پیش داوری دیگران می پرهیزد و در عین حال با متانت و احترام و از سر خیر خواهی نقد می کند و خود نیز نقدپذیر است.
		احساس مسئولیت اجتماعی	خود را در برابر جوامع مختلفی که در آن زندگی می کند، مانند مدرسه، دانشگاه، محیط کار، شهر، کشور و... مسئول می داند و به وظایف خود آگاه و عامل است. از رنج هموعان خود در رنج است و در رفع نیاز آنها می کوشد. امر به معروف و نهی از منکر را با رعایت اصول آن انجام می دهد و اهل انزوا و گوشه گیری نیست.
	ارتباط با محیط زیست	رعایت حقوق محیط زیست و مخلوقات الهی	اهل اسراف نیست و به صورت درست و بهینه از منابع و نعمات خدادادی کره خاکی استفاده می کند. در اموری مانند فعالیتهای کاری و تفریحاتش، ملاحظات زیست محیطی را در نظر گرفته، نسبت به حفظ سلامت طبیعت و جانداران متعهد است.
مهارت	مهارتهای فردی	بهره مندی از مهارت خود آگاهی	خودش را عینی و به روشنی از طریق درون بینی می بیند؛ احساسات، افکار، نقاط قوت و ضعف، امیال و سایر تواناییهای خود را می شناسد و می داند که او، افکار و امیالش نیست؛ بلکه وجودی است که این افکار و امیال را

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۵۱

رصد می‌کند. در تلاش است تا میان خودش و ارزشهای هماهنگی ایجاد کند.			
می‌داند کجاست، به کجا می‌خواهد برود و برای رسیدن به این نقطه باید چه کند. او می‌تواند برای خواسته‌های دقیقش به درستی برنامه‌ریزی کند و با اجرای گام به گام برنامه به هدفش دست یابد.	به کارگیری هدفگذاری صحیح		
دلایل کمبود زمان برای انجام فعالیتها و برنامه‌هایش را به درستی تشخیص می‌دهد. از به تأخیر انداختن امور و فعالیتها دوری می‌کند. در اولویت‌بندی اهداف و امور تواناست.	برنامه‌ریزی شخصی و مدیریت زمان		
تلاش می‌کند بهترین بهره‌وری را از حداقل امکانات داشته باشد. با توجه به درآمد و دارایی خود، تخصیص منابع و مدیریت هزینه را به درستی انجام می‌دهد.	اجرای مدیریت صحیح اقتصادی		
مراقبت از سلامت بدن را از طریق انتخاب سبک زندگی سالم، تمرینات ورزشی، تغذیه سالم، تحرک مداوم ذهن و تلاش برای دوری از بیماریها محقق مینماید. او به خوبی میداند که سلامت جسم و روان بر یکدیگر اثر متقابل دارند.	بهره‌مندی از سلامت جسمانی		
عوامل ایجادکننده استرس و موثر بر افزایش سطح استرس در خود را میشناسد؛ با مجموعه‌ای از اقدامات مثبت در به حداقل رساندن آنها میکوشد.	توان مقابله با استرس		
قادر است در موقعیتهای رنج آور و ملال انگیز بر پایه خردمندی، خلق ارزش کند. او میداند که رنج مواجهه با وضعیتی اجتناب ناپذیر است و انسان را از رنج‌گریزی نیست. رنج ناپاک و غیرضرور را بر خود تحمیل نمی‌کند و در عوض، به رنج پاک و گریز ناپذیر پشت نمی‌کند و از فرصتهای پنهانی نهفته در آن برای کمال استفاده می‌کند. میداند که رنج باید انسان را به تکاپو بیفکند و موجب رشد و پختگی او شود و سبب گردد تا به تغییر خود مبادرت ورزد.	سازش با رنج و ساخت معنا		
سخنی را بدون دلیل موجه نمی‌پذیرد و پیش‌فرضها و روش استدلال آن را به چالش کشیده، ارزیابی می‌کند. در	وجود تفکر صحیح،		

موضوعات مختلف می‌تواند پرسشهای مناسب مطرح کند. روش استدلال صحیح را متناسب با نوع پرسش و موضوع مورد مطالعه تشخیص می‌دهد. برای باورهای خود می‌تواند استدلال واضح و منطقی ارائه دهد و در دام تعصب، پیش‌داوری و مغالطات نیفتد. برای داشتن تفکر خلاق، می‌کوشد تا خود را با محیط متغیر منطبق سازد و می‌تواند با نگاه متفاوت به هر امر، برای حل مشکلات، راههای جدید بسازد. او برای داشتن تفکر نقاد، مسائل را در ذهن خود تحلیل می‌کند و سپس دست به انتخاب و اقدام می‌زند.	خلاق و نقادانه	
توانایی تشخیص مسئله را دارد؛ فرصتها و تهدیدها را به خوبی میبیند؛ با استفاده از تفکر نقاد در جمع آوری و تحلیل اطلاعات، با مقایسه روشهای مختلف، با انتخاب بهترین روش یا خلق روش مناسب، به مواجهه با مسئله میپردازد.	بهره‌مندی از مهارت حل مسئله	
در تصمیم‌گیری‌های زندگی قادر است از میان گزینه‌های پیش رو، بهترین گزینه را انتخاب کند، به خصوص در مواردی که این تصمیم‌گیری‌ها حساس یا دشوار است، بر خود مسلط است و عاقلانه و درست انتخاب می‌کند.	بهره‌مندی از مهارت تصمیم‌گیری	
به درون خود توجه دارد؛ خود را ارزیابی می‌کند تا ببیند آیا در مسیر ارزشهایش، آنگونه که باید فکر، احساس و اقدام کرده است یا نه؟	تحقق سلامت روان و مدیریت هیجانات	
در انجام فعالیتهای شخصی مسئولیت پذیر است و در همکاری با دیگران برای رسیدن به اهداف فردی و جمعی تواناست. فردی که دارای مهارت رهبری است بر دیگر مهارتهای فردی و بین فردی مسلط میباشد.	بهره‌مندی از مهارت رهبری اصیل	مهارتهای اجتماعی
توانایی درک احساس و تجربه دیگران را دارد. قادر است دنیا را از دریچه نگاه دیگری ببیند؛ احساس طرف مقابل را میشناسد و به آن پاسخ مناسب میدهد.	بهره‌مندی از مهارت همدلی	
با مفهوم دوست به دقت آشناست؛ قابل اطمینان است؛ حد اعتدال را در دوستی رعایت می‌کند؛ در ساخت رابطه، مسئولانه مشارکت دارد.	بهره‌مندی از مهارت آیین دوستیابی	

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۵۳

	وجود ارتباط مؤثر با دیگران	می‌تواند به گونه‌ای ارتباط برقرار کند که طرف مقابل، پیام او را با حداکثر دقت، دریافت و درک کند. او میداند که به عنوان فرستنده پیام، مسئولیت تام انتقال پیام با مفهوم و معنای مد نظرش، بر عهده خود اوست. این توانایی را دارد که درک کند و درک شود. ارتباط مؤثر برقرار می‌کند؛ شنوایی فعال دارد و خود را به ارائه و دریافت بازخورد در هر رابطه ملزم میداند.
مهارت‌های زندگی مدرن	مواجهه صحیح با رایانه و فضای مجازی	مهارت استفاده از رایانه و برنامه‌های اولیه مانند ابزارهای آفیس را دارد و می‌تواند به تناسب نیاز خود از آنها استفاده کند یا نحوه کار با برنامه‌های جدید را یاد بگیرد. مهارت دسترسی و برقراری ارتباط در فضای مجازی دارد و مدت زمان و محتوای مورد استفاده خود را به خوبی مدیریت می‌کند. همچنین، نگاه انتقادی و همراه با تجزیه و تحلیل نسبت به مطالب موجود در آن دارد.
	بهره‌مندی از مهارت سواد رسانه‌ای	قادر به تشخیص میزان اعتبار هر رسانه در حوزه‌های مختلف است و روش تحقیق و راستی‌آزمایی محتواهای رسانه‌ای مختلف را می‌داند. دارای مهارت در زمینه مطالعه انتقادی و تجزیه و تحلیل اجتماعی، سیاسی و اقتصادی رسانه‌هاست. او اسیر شایعات، اخبار نادرست و کلیپ‌های ساختگی نمی‌شود. همچنین گرفتار مغالطات جناحی یا ایدئولوژیک رسانه‌ها نشده، قادر به تفکیک «خبر» از «تحلیل» است. او دارای تفکر و تحلیل مستقل و منطقی است.
	شناخت فلسفه تکنولوژی	از ماهیت، اهمیت، ویژگی‌ها، عوارض و اثرات تکنولوژی آگاه است و دارای تفکری عقلانی و درست در جهت استفاده بهینه از تکنولوژی و پیشگیری از تأثیرات سوء آن است.
	تسلط بر زبان خارجه	دارای مهارت کافی و کاربردی در صحبت کردن، نوشتن، خواندن و شنیدن به زبان دیگر به طوری که بتواند از منابع ارائه‌شده به آن زبان استفاده نموده و با افراد مسلط به آن ارتباط مفید برقرار نماید. حداقل مهارت در زبان انگلیسی ضروری بوده و آشنایی با زبان‌های بیشتر در صورت نیاز مطلوب است. به ویژه آشنایی با زبان عربی جهت استفاده

بهرتر از منابع دینی و همچنین برقراری ارتباط سازنده با مردم کشورهای همسایه که دارای دین، فرهنگی مشترک و سرنوشتی به هم گره خورده هستند، می‌تواند کمک‌کننده باشد.			
---	--	--	--

(د) بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، با هدف استخراج فهرستی از شایستگی‌های لازم برای ساختن یک زندگی توحیدی در عصر حاضر که از لحاظ فردی و اجتماعی رضایت‌بخش و اثرگذار باشد، انجام گرفت. دستیابی به چنین فهرست جامعی که هیچ یک از نیازها و جنبه‌های اساسی زندگی انسانی را نادیده نگرفته باشد و همه آنها را با محوریت آموزه‌های اساسی توحید سامان داده باشد، می‌تواند به عنوان نقشه راه، یاریگر تمامی نهادهای کوچک و بزرگی باشد که به نحوی در امر خطیر تربیت و جهت‌دهی نسل جدید دخیل‌اند.

این پژوهش به روش آمیخته اکتشافی، از طریق مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و مصاحبه با کارشناسان حوزه‌های مربوطه انجام شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش، در حوزه دانشی لازم است شناخت لازم درباره موضوعات معرفت‌شناسی، توحید نظری، معرفت نفس، عالم غیب و معاد، انسان‌شناسی، حکمت آفرینش، معنای زندگی، رابطه علم تجربی و الهیات، نبوت عامه، نبوت خاصه و اعجاز قرآن، آشنایی با قرآن، امامت و مهدویت، آشنایی با جهان‌بینی اسلامی، فلسفه اخلاق، جبر و اختیار، عدل الهی، آشنایی با تاریخ و مسائل روز کشور، شناخت دنیای معاصر و تمدن غرب، مسئولیت و جایگاه فرد در برابر جامعه و داشتن پاسخ برای مسائل و شبهات روز، متناسب با شرایط و اقتضائات سنی و محیطی فرد، به دست آید. همچنین شایستگی‌های لازم در حوزه اخلاق، شامل شوق و حب الهی و ارتباط قلبی با او، توکل و شکر و رضا، محاسبه و مراقبه دائمی، تقید به احکام الهی، تهذیب نفس و آراستگی به اخلاق حسنه، رعایت اخلاق در گفتار، رعایت اخلاق در رفتار و زیست اجتماعی، احساس مسئولیت اجتماعی، رعایت حقوق محیط زیست و مخلوقات الهی؛ و در حوزه مهارت‌ها، شامل خودآگاهی، هدفگذاری، برنامه‌ریزی شخصی و مدیریت زمان، مدیریت اقتصادی، سلامت جسمانی، مقابله با استرس، سازش با رنج و ساخت معنا، تفکر صحیح، خلاق و نقادانه، حل مسئله، تصمیم‌گیری، سلامت روان و مدیریت هیجانات، مهارت

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ♦ ۵۵

رهبری، همدلی، آیین دوستیابی، ارتباط مؤثر با دیگران، رایانه و فضای مجازی، سواد رسانه‌ای، فلسفه تکنولوژی و زبان خارجه است.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که ساختن یک زندگی توحیدی رضایت‌بخش و اثرگذار در دنیای امروز، نیازمند کسب شایستگی‌های بسیار متنوع و متعددی در حوزه‌های مختلف است. این موضوع، انعکاسی از ابعاد مختلف و پیچیده حیات انسانی و قابلیت‌ها و استعداد‌های مختلف انسان به عنوان خلیفه‌الله است که در بخش چارچوب مفهومی به تفصیل درباره آن بحث شد.

غفلت از هر یک از این ابعاد متنوع انسان در فرایند تربیتی او، موجب می‌شود ثمره وجودی او به طور کامل به بار ننشیند یا رشدی نامتوازن و یکجانبه پیدا کند. این امر، شایسته توجه ویژه تمامی افرادی است که به نحوی در ایجاد بسترهای رشد و شکل‌گیری شخصیت جوانان و نسل‌های جدید مؤثر و سهیم‌اند؛ که شامل خانواده، آموزش و پرورش، نظام آموزش عالی و تمامی نهادها و مؤسسات کوچک و بزرگ علمی و فرهنگی می‌شود. بنابر این، نتایج این پژوهش می‌تواند برای تمامی برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران فرهنگی در سطوح مختلف سودمند باشد.

در پایان، گفتنی است که هرچند این پژوهش برای یک جامعه هدف عام صورت گرفت، اما تحقق کامل آن در افراد جامعه هدف، نیازمند شرایطی است که معمولاً در قشر نوجوان و جوان فرهیخته، تحصیل کرده و جستجوگر یافت می‌شود. بنابر این، برنامه‌ریزان فرهنگی باید با توجه به اقتضائات سنی، تحصیلی، اقتصادی، خانوادگی، استعداد ذهنی و ... مخاطبان خود، آن را شخصی‌سازی کرده و به میزان مقدور، برای نیل به شایستگی‌های به دست آمده در این پژوهش کوشش کنند. البته باید توجه داشت که در این مسیر، حذف برخی از عناوین شایستگی باید به عنوان آخرین راه مطرح باشد و نه اولین راه؛ بلکه در وهله اول برای تحقق تمامی شایستگی‌های لازم در مخاطبان تلاش شود، اما با زبان و بیان و روشی که متناسب با حال آنان باشد. برای مثال، درباره شایستگی‌های حوزه فکر و شناخت، با توجه به سن و توان ذهنی مخاطبان، مطالب در سطح مناسب و با زبان متناسب با آنان ارائه شود. امید است نتایج این پژوهش گامی کوچک در راستای تحقق تربیت و رشد جامع‌نگرانه و توحیدی در نسل جدید باشد.

منابع

- ابراهیم پور، جمشید و سید داریوش رحیمی (۱۳۹۶). «مؤلفه‌ها و شاخصهای سبک زندگی اسلامی». تحقیقات جدید در علوم انسانی، دوره سوم، ش ۱۹: ۱۴۸-۱۱۷.
- اسماعیلی ماهانی، حانیه؛ حسین مطهری نژاد و مهدی لسانی (۱۳۹۵). «شایستگی‌های عمومی مورد نیاز برای موفقیت حرفه‌ای دانشجویان در زندگی علمی و حرفه‌ای». مطالعات اندازہ‌گیری و ارزشیابی آموزشی، سال ششم، ش ۱۵: ۱۹۷-۱۶۷.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۹/الف). حیات معقول. قم: ارمغان طوبی.
- جعفری، محمدتقی (۱۳۹۹/ب). فلسفه و هدف زندگی. قم: ارمغان طوبی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۰). انسان از آغاز تا انجام. قم: اسراء، چ سوم.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). تسنیم؛ تفسیر قرآن کریم، جلد پنجم. قم: اسراء، چ پنجم.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۵). تفسیر انسان به انسان. قم: اسراء، چ هشتم.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۸). شمس‌الوحي تبریزی. قم: اسراء، چ پنجم.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۱). منزلت عقل در هندسة معرفت دینی. قم: اسراء، چ ششم.
- جهان، جواد؛ سجّاد زنگنه تبار و محمد پاک‌سرشت (۱۳۹۷). «ارائه مدل شایستگی تربیت اسلامی دانش‌آموزان بر اساس ابعاد و مؤلفه‌های تربیت شهروندی از نظر متخصصان». پژوهش در نظامهای آموزشی، سال دوازدهم، ش ۴۰: ۱۰۶۶-۱۰۴۵.
- خطیبی، حسین و ابوالفضل ساجدی (۱۳۹۲). «مروری بر شاخصهای سبک زندگی اسلامی». معرفت، ش ۱۸۵: ۲۶-۱۳.
- درگاهی، حسین؛ محمدحسن علیپور فلاح‌پسند و هادی حیدری قره‌بلاغ (۱۳۸۹). «ارائه مدل شایستگی در توسعه منابع انسانی». راهبرد توسعه، ش ۲۳: ۱۱۳-۹۱.
- رحمانی، حسین؛ محمدعلی شاه‌حسینی و علی‌اصغر پورعزت (۱۳۹۲). «شناسایی شایستگی‌های مطلوب دانشجویان مقطع کارشناسی رشته مدیریت، با تمرکز بر رویکرد اسلامی-ایرانی (مطالعه موردی: دانشکده مدیریت دانشگاه تهران)». فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال سوم، ش ۳: ۴۱۲-۳۹۵.
- رضایت، غلامحسین؛ محمد یمینی دوزی سرخابی، علیرضا کیامنش و علیرضا نوه ابراهیم (۱۳۹۰). «معماری الگوهای شایستگی: ارائه چارچوب مفهومی». پژوهشهای مدیریت منابع انسانی، سال سوم، ش ۲: ۸۱-۴۹.
- رئوف ملایری، مریم؛ سعید بهشتی، حسین اسکندری و عباس عباس‌پور (۱۳۹۸). «ارائه الگوی شایستگی‌های مورد انتظار برای دانش‌آموزان دختر مدارس اسلامی دوره متوسطه شهر تهران و دلالت‌های آن در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و پرورش». تعلیم و تربیت، سال سی و پنجم، ش ۳: ۱۰۰-۷۹.

شایستگی‌های لازم برای دستیابی به زندگی توحیدی ... ۵۷

- صادقی، احمد (۱۳۹۳). «ارتباط سبک زندگی اسلامی و حیات طیبه از منظر انسان‌شناسی قرآنی». *بلاغ مبین*، ش ۳۹-۳۸: ۱۴۸-۱۳۱.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). *تفسیر المیزان*. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم: دفتر انتشارات اسلامی، چ پنجم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۸۷). *رسائل توحیدی*. ترجمه و تحقیق: علی شیروانی. قم: بوستان کتاب.
- عنان‌پورخیرآبادی، مجید (۱۳۹۱). «بررسی مبانی و شاخصه‌های سبک زندگی اسلامی در قرآن کریم». *اسلام و علوم اجتماعی*، ش ۸: ۱۱۲-۹۳.
- فیض، مهدی و مهدی بهادری‌نژاد (۱۳۸۹). «الگوی شایستگی حرفه‌ای دانش‌آموختگان دانشکده‌های مهندسی نظام آموزش عالی ایران (موردپژوهی: دانش‌آموختگان دانشگاه صنعتی شریف)». *آموزش مهندسی ایران*، سال دوازدهم، ش ۴۶: ۶۸-۳۷.
- فیضی، زهرا؛ معصومه امیدبخش، لیلا خسروی مراد و حمید صابر فرزام (۱۳۹۹). «شاخصها و مؤلفه‌های کاربردی سبک زندگی اسلامی در تبلیغات محیطی». *پژوهش‌نامه سبک زندگی*، ش ۱۰: ۴۹-۲۹.
- فیضی، مجتبی (۱۳۹۲). «درآمدی بر سبک زندگی اسلامی». *معرفت*، ش ۱۸۵: ۴۲-۲۷.
- قطبی، ثریا؛ اصغر هادوی، اکبر رهنما و فاطمه باغانی (۱۳۹۳). «تحلیل ابعاد و مؤلفه‌های اعتقادی سبک زندگی اسلامی در آموزه‌های رضوی». *مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی*، سال هجدهم، ش ۳: ۴۵۰-۴۳۵.
- کریمی، منوچهر و سید علی‌اکبر احمدی (۱۴۰۱). «ارائه مدل شایستگی فارغ‌التحصیلان دانشگاهی برای اشتغال در هزاره سوم». *مدیریت برآموزش سازمانها*، سال یازدهم، ش ۲: ۱۰۹-۱۳۳.
- کلانتری، ابراهیم؛ فاطمه محمودی و اسماعیل کلانتری (۱۳۹۲). «شناسایی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی در حوزه کسب و کار از دیدگاه برخی آیات و روایات». *پژوهش‌نامه اخلاق*، سال ششم، ش ۲۲: ۵۸-۳۳.
- کلانتری، مرداد؛ جواد یارعلی، حمیدطاهر نشاط‌دوست و حمیدرضا عریضی (۱۳۹۷). «نظام موضوعات و مفاهیم سبک زندگی اسلامی بر مبنای سیره علوی علیه‌السلام با تأکید بر نهج‌البلاغه». *پژوهش‌نامه سبک زندگی*، ش ۷: ۱۱۰-۸۳.
- محمدی لایینی، محمدباقر و سید حسین حسینی کارنامی (۱۳۹۳). «بررسی مؤلفه‌ها و امتیازات سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن و حدیث». *الاهیات قرآنی*، ش ۲: ۱۰۸-۹۱.

- مرادی، رحیم؛ مرتضی مرادی دولیسکانی، حسن ملکی و افسانه عبدلی (۱۳۹۴). «طراحی و ارائه مدل شایستگی برای برنامه‌ریزان درسی». پژوهشهای کیفی در برنامه‌ریزی درسی، ش ۱: ۴۳-۶۶.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱). اسلام و نیازهای زمان. تهران: صدرا، چ نوزدهم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۴). بیست گفتار. تهران: صدرا، چ بیستم.
- مظاهری، حسین؛ جمشید ابراهیم‌پور سامانی و سید داریوش رحیمی (۱۳۹۶). «مؤلفه‌ها و شاخصهای سبک زندگی اسلامی». مطالعات تاریخ و تمدن ایران و اسلام، دوره دوم، ش ۲: ۱۳-۳۹.
- نصیری، ولی‌الله؛ رحیم دهقان سیمکانی، صدرالله حجازی و علی نصیری (۱۳۹۵). «مؤلفه‌های بنیادین در سبک زندگی اسلامی». فرهنگ مردم ایران، ش ۴۶-۴۵: ۱۷۸-۱۵۹.
- یعقوبی، محمدعلی (۱۴۰۰). «ویژگی‌های فرزند صالح در سبک زندگی اسلامی از منظر قرآن و حدیث». مطالعات حدیث پژوهی، ش ۱۱: ۶۳-۳۹.
- Plato (1997). **Plato: Complete Works**. Edited by J.M. Cooper and D.S. Hutchinson, Indiana: Hackett Publishing Company.
- Copleston, F.S.J. (1993). **A History of Philosophy**, Vol. 1. New York: Bantam Doubleday Dell.
- Dubois, D.D.; W.J. Rothwell, D.J. Stern & L.K. Kemp (2004). **Competency-based Human Resource Management**. Palo Alto, CA: Davies-Black Publishing.
- Ananpour Kheirabadi, M. (2012). "Investigating the foundations and indicators of Islamic lifestyle in the Holy Quran". *Islam and Social Sciences*, 8: 93-112.
- Dargahi, H.; M.H. Alipour Fallah Pasand & H. Heydari Ghareh Bolagh (2010). "Presenting a competency model in human resource development". *Development Strategy*, (23): 91-113.
- Ebrahimipour, J. & S.D. Rahimi (2017). "Components and indicators of Islamic lifestyle". *New Researches in Humanities*, 3(19): 117-148.
- Esmaeili Mahani, H.; H. Motahhari-Nejad & M. Lesani (2016). "General competencies required for professional success of students in academic and professional life". *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 6(15): 167-197.
- Feiz, M. & M. Bahadorinejad (2010). "Professional competency model of graduates of engineering faculties of Iran's higher education system (Case study: Graduates of Sharif University of Technology)". *Iranian Engineering Education*, 12(46): 37-68.
- Feizi, M. (2013). "An introduction to Islamic lifestyle". *Ma'refat*, 185: 27-42.
- Feizi, Z.; M. Omidbakhsh, L. Khosravi Morad & H. Saber Farzam (2020). "Applied indicators and components of Islamic lifestyle in environmental advertisements". *Lifestyle Research Journal*, 10: 29-49.

- Jafari, M.T. (2020). **Falsafeh va Hadaf-e Zendegi [Philosophy and the purpose of life]**. Qom: Armaghan-e Tooba.
- Jafari, M.T. (2020). **Hayat-e Ma'qool [The rational life]**. Qom: Armaghan-e Tooba.
- Jahan, J.; S. Zanganeh Tabar & M. Pak-Seresht (2018). "Presenting the competency model of Islamic education of students based on the dimensions and components of citizenship education from the perspective of experts". *Research in Educational Systems*, 12(40): 1045-1066.
- Javadi Amoli, A. (2011). **Ensan az Aghaz ta Anjam [Human from the beginning to the end]**. 3rd ed. Qom: Nashr-e Esra.
- Javadi Amoli, A. (2012). **Manzelat-e Aql dar Hendeseh-ye Ma'refat-e Dini [The status of intellect in the geometry of religious knowledge]**. 6th Ed. Qom: Nashr-e Esra.
- Javadi Amoli, A. (2009). **Shams-ol-Vahye-Tabrizi**. 5th ed. Qom: Nashr-e Esra.
- Javadi Amoli, A. (2016). **Tafsir-e Ensan be Ensan [The interpretation of human by human]**. 8th ed. Qom: Nashr-e Esra.
- Javadi Amoli, A. (2010). **Tasnim (Interpretation of the Holy Quran)** Vol. 5. 5th ed. Qom: Esra Publishing Center.
- Kalantari, E.; F. Mahmoudi & I. Kalantari (2013). "Identifying the components of Islamic lifestyle in the field of business from the perspective of some verses and hadiths". *Ethics Research Journal*, 6(22): 33-58.
- Kalantari, M.; J. Yarali, H.T. Neshat-Doost & H.R. Arizi (2018). "The system of topics and concepts of Islamic lifestyle based on the Alavi (AS) tradition with emphasis on Nahj al-Balaghah". *Lifestyle Research Journal*, 7: 83-110.
- Karimi, M. & S.A.A. Ahmadi (2022). "Providing a competency model for university graduates for employment in the third millennium". *Management on Organizational Training*, 11(2): 109-133.
- Khatibi, H. & A. Sajedi (2013). "A review of the indicators of Islamic lifestyle". *Ma'rifat*, 185: 13-26.
- Mazaheri, H.; J. Ebrahimipour Samani & S.D. Rahimi (2017). "Components and indicators of Islamic lifestyle". *Studies in History and Civilization of Iran and Islam*, 2(2): 13-39.
- Mohammadi Laeini, M.B. & S.H. Hosseini Karami (2014). "Investigating the components and advantages of Islamic lifestyle from the perspective of the Quran and Hadith". *Quranic Theology*, 2: 91-108.
- Moradi, R.; M. Moradi Doliskani, H. Maleki & A. Abdoli (2015). "Designing and presenting a competency model for curriculum planners". *Qualitative Research in Curriculum Planning*, 1: 43-66.
- Motahhari, M. (2005). **Bist Goftar [Twenty discourses]**. 20th ed. Tehran: Sadra.
- Motahhari, M. (2002). **Islam va Niyazha-ye Zaman [Islam and the needs of the time]**. 19th ed. Tehran: Sadra.

- Nasiri, V.; R. Dehghan Simakani, S. Hejazi & A. Nasiri (2016). **"Fundamental components in Islamic lifestyle"**. *Culture of Iranian People*, 45-46: 159-178.
- Qotbi, S.; A. Hadavi, A. Rahnema & F. Baghani (2014). **"Analysis of the dimensions and belief components of Islamic lifestyle in Razavi teachings"**. *Ma'arif Studies in Islamic University*, 18(3): 435-450.
- Rahmani, H.; M.A. Shah Hosseini & A.A. Pour Ezzat (2013). **"Identifying the desired competencies of undergraduate students in management, focusing on the Islamic-Iranian approach (Case study: Faculty of Management, University of Tehran)"**. *Culture in Islamic University*, 3(3): 395-412.
- Raouf-Molayeri, M.; S. Beheshti, H. Eskandari & A. Abbaspour (2019). **"Presenting the expected competency model for female students of Islamic high schools in Tehran and its implications in the content of the fundamental transformation document of education"**. *Education*, 35(3): 79-100.
- Rezayat, G.H.; M. Yamini Douzi Sorkhabi, A. Kiamanesh & A. Naveh Ebrahim (2011). **"Architecture of competency models: Presenting a conceptual framework"**. *Human Resource Management Research*, 3(2): 49-81.
- Sadeghi, A. (2014). **"The relationship between Islamic lifestyle and Tayyeb life from the perspective of Quranic anthropology"**. *Balagh-e Mobin*, 38-39: 131-148.
- Tabataba'i, M.H. (2008). **Rasa'il-e Tohidi [Treatises on Divine Unity]**. Trans. By: A. Shirvani. Qom: Bustan-e Ketab.
- Tabataba'i, M.H. (1995). **Tafsir al-Mizan**. Trans. S.M.B. Mousavi Hamedani. Qom: Daftar-e Nashr-e Islami.
- Yaghoobi, M.A. (2021). **"Characteristics of a righteous child in Islamic lifestyle from the perspective of the Quran and Hadith"**. *Hadith-Shenasi Studies*, 11: 39-63.